

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Немця



ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету
геології, географії, рекреації і
туризму

Віліна ПЕРЕСАДЬКО
2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ЕТНОГРАФІЇ»

рівень вищої освіти	<u>бакалавр</u>
місце знань	<u>10 Природничі науки</u>
спеціальність	<u>106 Географія</u>
освітня програма	<u>Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток;</u> <u>Географія рекреації та туризму;</u> <u>Фізична географія, моніторинг і кадастр земельних ресурсів;</u> <u>Картографія, геоінформатика і кадастр</u>
вид дисципліни	<u>обов'язкова</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

2024 / 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму
26 серпня 2024 року, протокол № 8

ГОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: канд. геогр. наук, доцент Юрій КАНДИБА


Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця
26 серпня 2024 року, протокол № 9

Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця



(підпис) Людмила НЕМЕЦЬ

Програму погоджено з гарантами освітньо-професійних програм:

Гарант освітньо-професійної програми «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»


(підпис) Катерина КРАВЧЕНКО


Гарант освітньо-професійної програми «Географія рекреації та туризму»


(підпис) Юлія ПРАСУЛ

Гарант освітньо-професійної програми «Фізична географія, моніторинг і кадастр земельних ресурсів»

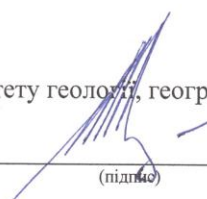

(підпис) Світлана РЕШЕТЧЕНКО

Гарант освітньо-професійної програми «Картографія, геоінформатика і кадастр»


(підпис) Наталя ПОПОВИЧ

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму
26 серпня 2024 року, протокол № 7

Голова науково-методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму


(підпис) Олександр ЖЕМЕРОВ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «**Історична географія з основами етнографії**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальність	<u>106 Географія</u>
освітні програми	<u>Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток;</u> <u>Географія рекреації та туризму;</u> <u>Фізична географія, моніторинг і кадастр земельних ресурсів;</u> <u>Картографія, геоінформатика і кадастр</u>

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни – формування знань про особливості взаємодії природи, населення і господарства на Землі на різних етапах історії людства.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

- вивчити теоретичні і методологічні основи історичної географії та етнографії;
- показати роль природного середовища в антропогенезі й етногенезі та соціально-економічному і культурному розвитку людства;
- простежити тенденції взаємодії людини і природи у просторово-часовому вимірі;
- вивчити географічні особливості стародавніх цивілізацій;
- ознайомитися з господарсько-культурними типами;
- вивчити головні ознаки етносів, структуру етнічних утворень;
- проаналізувати концепції етногенезу;
- вивчити головні етнічні процеси, їх особливості;
- вивчити особливості та географію рас, етносів, мовних сімей і груп, релігій у світі.

1.3. Кількість кредитів – 4

1.4. Загальна кількість годин – 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Обов'язкова	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
3-й	3-й
Семестр	
6-й	6-й
Лекції	
36 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	
24 год.	4 год.
Лабораторні заняття	
-	
Самостійна робота	
60 год.	108 год.
Індивідуальні завдання	
-	

1.6. Заплановані результати навчання:

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК05. Здатність аналізувати склад і будову геосфер (у відповідності до спеціалізації) на різних просторово-часових масштабах.

СК07. Знання і використання специфічних для географічних наук теорій, парадигм, концепцій та принципів відповідно до спеціалізації.

СК12. Здатність до системного географічного мислення.

Програмні результати навчання:

ПРО1. Знати, розуміти і вміти використовувати на практиці базові поняття з теорії географії, а також світоглядних наук.

ПРО2. Знати і розуміти основні види географічної діяльності, їх поділ.

ПРО3. Пояснювати особливості організації географічного простору.

ПРО7. Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових.

Знання:

- місце історичної географії в системі географічних наук та її зв'язки з іншими науками;
- проблеми історико-географічних досліджень в Україні;
- особливості взаємодії людського суспільства з навколишнім природним середовищем на різних етапах історичного розвитку;
- роль природно-географічних чинників в антропогенезі;
- географічні особливості стародавніх цивілізацій;
- поняття про етнос та етногенез;
- структура етнічних утворень;
- концепції етногенезу;
- етнічні процеси;
- расовий, етнічний, лінгвістичний, релігійний склад населення світу.

Уміння і навички:

- розрізняти предмет вивчення історичної географії та історії географії;
- виявляти закономірності розвитку історико-географічних досліджень;
- визначати роль природно-географічних факторів у розвитку суспільства;
- виявляти вплив природних умов на особливості розселення та господарської діяльності людей;
- аналізувати характер впливу природокористування на довкілля на різних етапах розвитку суспільства;
- характеризувати расовий, етнічний, релігійний склад населення регіонів та країн світу;
- аналізувати етнічні процеси в регіонах і країнах світу.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Взаємодія людини і природи в історико-географічному вимірі

ТЕМА 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії

Об'єкт та предмет дослідження історичної географії. Історія географічних відкриттів, історія географічних ідей та історична географія. Місце історичної географії в системі наук. Зв'язок історичної географії з іншими науками. Напрями в історичній географії. Періодизація в історичній географії. Проблеми історико-географічних досліджень в Україні.

ТЕМА 2. Природно-географічні чинники антропогенезу, заселення Землі людиною

Еволюційна гілка людини. Роль природно-географічних факторів в еволюції людини. Значення ландшафтів в еволюції людства. Причини міграцій первісних людей. Імовірні напрями міграцій. Заселення материків.

ТЕМА 3. *Походження і географія людських рас*

Поняття раси. Фактори расогенезу. Ознаки расових відмінностей людей. Підходи до класифікації рас. Просторовий розподіл європеїдної, монголоїдної, негроїдної та австралоїдної рас та їх малих рас. Формування і географія перехідних і змішаних рас. Расовий склад населення регіонів і країн.

ТЕМА 4. *Взаємодія людини і природи на ранніх етапах розвитку людського суспільства*

Коеволюція людини і навколишнього природного середовища. Вплив природних ландшафтів на розвиток первісних людей. Збиральництво, полювання і рибальство – основні види господарської діяльності первісних людей. Передумови переходу до виробляючого господарства. Центри походження культурних рослин. «Неолітична революція». Головні райони первісного землеробства. Зародження і поширення скотарства. Освоєння металів. Виникнення екологічних проблем. Перша екологічна криза в епоху неоліту.

ТЕМА 5. *Зародження стародавніх цивілізацій*

Поняття цивілізації. Етапи виникнення цивілізацій (за Л. Мечниковим). Географічні аспекти розвитку стародавніх цивілізацій: Межиріччя (Месопотамія), Єгипту, Індії, Китаю, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, цивілізацій Америки (інки, ацтеки, майя). Трипільська культура. Східний і західний типи цивілізацій.

Розділ 2. Основи етнографії та етногеографії

ТЕМА 1. *Поняття про етнос та етногенез*

Об'єкт і предмет етнографії, етнології та етногеографії. Поняття етносу. Поняття про етногенез. Концепції етногенезу. Структура етнічних утворень. Етнічні процеси.

ТЕМА 2. *Концепція етногенезу Л. Гумільова*

Місцез розвитку етносів. Пасіонарність як ключове поняття етногенезу. Фази етногенезу. Взаємодія етносу з природним ландшафтом.

ТЕМА 3. *Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов*

Природні умови як визначальний фактор господарської спеціалізації території, в історичному аспекті. Господарсько-культурні типи. Вплив природних умов і господарства на розвиток культури. Формування менталітету етносу в залежності від природно-географічних умов та господарського укладу.

ТЕМА 4. *Етнолінгвістичний склад населення світу*

Етнічна структура населення світу. Найбільші за кількістю населення народи світу, їх географія. Типологія країн за етнічною ознакою. Сутність лінгвістичної класифікації народів світу. Мовні сім'ї, групи і підгрупи. Географія народів мовних сімей та їхніх груп: індоевропейської, кавказької, семіто-хамітської, нігеро-кордофанської, ніло-сахарської, койсанської, дравідійської, уральської, алтайської, сіно-тібетської, тайської, австроазійської, австронезійської, ескімосо-алеутської, чукотсько-камчатської, андаманської, сім'ї австралійських та папуаських народів, сім'ї індіанських народів. Географія етносів, мови яких не входять до жодної сім'ї.

ТЕМА 5. *Релігійний склад населення світу*

Історико-географічні аспекти розвитку релігій світу. Релігійна структура населення світу. Географія світових релігій: християнства, ісламу, буддизму. Національні релігії. Місцеві традиційні (первісні) вірування.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Взаємодія людини і природи в історико-географічному вимірі												
Тема 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії	10	2	2			6	11	1				10
Тема 2. Природно-географічні чинники антропогенезу, заселення Землі людиною	10	4				6	11					11
Тема 3. Походження і географія людських рас	14	4	4			6	13	1	1			11
Тема 4. Взаємодія людини і природи на ранніх етапах розвитку людського суспільства	12	4	2			6	10					10
Тема 5. Зародження стародавніх цивілізацій	14	4	4			6	14	2	1			11
<i>Разом за розділом 1</i>	<i>60</i>	<i>18</i>	<i>12</i>			<i>30</i>	<i>59</i>	<i>4</i>	<i>2</i>			<i>53</i>
Розділ 2. Основи етнографії та етнології												
Тема 1. Поняття про етнос та етногенез	10	4				6	12	1				11
Тема 2. Концепція етногенезу Л. Гумільова	12	2	4			6	12	1				11
Тема 3. Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов	10	4				6	11					11
Тема 4. Етнолінгвістичний склад населення світу	14	4	4			6	13	1	1			11
Тема 5. Релігійний склад населення світу	14	4	4			6	13	1	1			11
<i>Разом за розділом 2</i>	<i>60</i>	<i>18</i>	<i>12</i>			<i>30</i>	<i>61</i>	<i>4</i>	<i>2</i>			<i>55</i>
Усього годин	120	36	24			60	120	8	4			108

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Теоретичні та методичні основи історичної географії	2	
2.	Походження і географія людських рас	4	1
3.	Історико-географічний аналіз взаємодії людини і природи на території України	2	
4.	Географія стародавніх цивілізацій	4	1
5.	Концепції етногенезу	4	
6.	Етнічний і мовний склад населення світу	4	1

7.	Релігійний склад населення світу	4	1
	<i>Разом</i>	24	4

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1	Ознайомлення з теоретико-методологічними основами історичної географії	6	10
2	Опрацювання матеріалу за темою «Природно-географічні чинники антропогенезу, заселення Землі людиною»	6	11
3	Вивчення теорій походження людських рас, підготовка до практичної роботи	6	11
4	Ознайомлення з особливостями взаємодії людини і природи на ранніх етапах розвитку людського суспільства, підготовка до практичної роботи	6	10
5	Вивчення географічних особливостей стародавніх цивілізацій, підготовка до практичної роботи	6	11
6	Опрацювання матеріалу за темою «Етнос та етногенез»	6	11
7	Вивчення концепції етногенезу Л. Гумільова	6	11
8	Опрацювання матеріалу за темою «Культурно-господарська адаптація етносів до природних умов»	6	11
9	Вивчення етнолінгвістичного складу населення світу, підготовка до практичної роботи	6	11
10	Вивчення релігійного складу населення світу, підготовка до практичної роботи	6	11
	<i>Разом</i>	60	108

6. Індивідуальні завдання

Програмою не передбачені.

7. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький.

Заняття проходять дистанційно на платформі Zoom.

8. Методи контролю

Усне експрес-опитування, виконання практичних робіт, контрольна робота, екзамен.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання										Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Екзамен	Сума
Розділ 1					Розділ 2									
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	15	-	60	40	100
5		8	5	10		5		5	7					

T1, T3, T4, T5, T7, T9, T10 – практичні роботи

Для допуску до складання підсумкового контролю (екзамену) здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 20 балів з навчальної дисципліни під час поточного контролю, самостійної роботи.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Практичні роботи № 1, 3, 5, 6 – 5 балів: *0 балів* – робота не виконана; *1 бал* – виконана частково, у тезовій формі, знання фрагментарні і поверхові; *1-2 бали* – завдання виконані частково, містять суттєві помилки, знання поверхові, висновки не аргументовані; *3-4 бали* – завдання виконані повністю, містять несуттєві недоліки, рівень знань достатній; *5 балів* – захист роботи на високому рівні.

Практичні роботи № 2, 7 – 7(8) балів: *0 балів* – робота не виконана; *2 бали* – виконана частково, у тезовій формі, знання фрагментарні і поверхові; *3-4 бали* – завдання виконані частково, містять суттєві помилки, знання поверхові, висновки не аргументовані; *5-6 балів* – завдання виконані повністю, містять несуттєві недоліки, рівень знань достатній; *7-8 балів* – захист роботи на високому рівні.

Практична робота № 4 – 10 балів: *0 балів* – робота не виконана; *2 бали* – виконана частково, у тезовій формі, знання фрагментарні і поверхові; *4 бали* – завдання виконані частково, містять суттєві помилки, знання поверхові, висновки не аргументовані; *6 балів* – завдання виконані повністю, містять несуттєві недоліки, рівень знань достатній; *8 балів* складено презентацію до роботи; *10 балів* – захист роботи на високому рівні.

Контрольна робота – 15 балів:

- тестові завдання – 8 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 7 балів:

0 балів – відповідь відсутня;

1-2 бали – відповідь містить уривчасті відомості, подано неправильну трактовку географічних процесів, студент припустився грубих помилок;

3-4 балів – відповідь неповна, містить суттєві помилки, не простежуються уміння пояснювати географічні процеси;

5-6 балів – відповідь повна, проте недостатньо аргументована;

7 балів – відповідь повна, логічно побудована, аргументована, продемонстровано глибокі знання і розуміння географічних процесів.

Екзамен – 40 балів:

- тестові завдання – 15 балів;
- завдання на встановлення відповідності – 6 балів;
- визначення змісту понять – 6 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 13 балів:

0 балів – відповідь відсутня;

1-3 бали – відповідь містить уривчасті відомості, подано неправильну трактовку географічних процесів, студент припустився грубих помилок;

4-6 балів – відповідь неповна, містить суттєві помилки, не простежуються уміння пояснювати географічні процеси;

7-9 балів – відповідь повна, проте недостатньо аргументована;

10-11 балів – відповідь повна, аргументована, продемонстровано глибокі знання і розуміння географічних процесів, можливе порушення логіки побудови відповіді, наявність кількох несуттєвих недоліків;

12-13 балів – відповідь повна, логічно побудована, аргументована, продемонстровано глибокі знання і розуміння географічних процесів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

1. Етнографія України // за ред. С.А. Макарчука. – Львів: Світ, 1994. – 517 с.
2. Кафарський В.І., Савчук Б.П. Етнологія. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
3. Кандиба Ю.І. Історико-географічні дослідження в Харківському регіоні / Ю.І. Кандиба // «Регіон – 2006: стратегія оптимального розвитку»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 15-16 травня 2006 р.) / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров // Харків: РВВ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2006. – С. 75-76.
4. Кандиба Ю.І. Історична географія з основами етнографії: Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2010. – 72 с.
5. Круль В.П. Історична географія Західної України: Консп. Лекцій / За ред. Я.І. Жупанського. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – 46 с.
6. Любіцева О.О., Мезенцев К.В., Павлов С.В. Географія релігій. – К.: АртЕк, 1998.
7. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України. – К.: Либідь, 1996. – 276 с.
8. Пономарьов А. Українська етнографія. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
9. Тиводар М. Етнологія: Навч. посібн. – Львів: Світ, 2004. – 624 с.
10. Трубочанков С.В. Історична географія України. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – 168 с.
11. Шевчук Л.Т. Сакральна географія: Навч. посібник. – Львів: Світ, 1999.

Допоміжна література

1. Сегеда С. Основи антропології: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1995.
2. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Географічний портал. – Режим доступу: <http://geosite.com.ua>
2. Географія. – Режим доступу: <http://geoswit.ucoz.ru>
3. Етнічна географія, етнографія, етнологія. – Режим доступу: <http://ukr-tur.narod.ru/etno/etno.htm>
4. Історія України – History of Ukraine (Інститут історії України). – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>
5. Макарчук С.А. Етнографія України: Навч. посіб. – Львів: Світ, 2004. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/index.htm
6. Пізнавальний сайт «Географія»: - Режим доступу: <http://geoknigi.com>
7. Українська етнографія. – Режим доступу: <http://etno.iatp.org.ua>
8. Українська етнографія. – Режим доступу: <http://www.etno.us.org.ua>
9. Mesogaia: Премордіальна традиція в Україні. – Режим доступу: <http://www.mesogaia.il.if.ua/intro.htm>